

III.2.4. A magyarkomjádi ikonosztázion

Terdik Szilveszter

A budapesti Iparművészeti Múzeum 1913-ban Szabó Sándor szatmárnémeti faragó közvetítésével 300 koronáért vette meg az Ugocsa vármegyei Magyarkomját (Nagykomját / Велики Ком'яти) 18. század végi görögkatolikus templomának rokokó ikonosztázionját. A tárgyegyüttes szét-szóródása éppen fél évszázaddal később indult meg: néhány darabját 1963-ban a szentendrei Ferenczy Múzeumba vitték, a többi részét 1970-ben a Néprajzi Múzeumnak adták át.¹ Az ikonosztázion másfél évtizede került újra a kutatás látóterébe, sikeres pályázatoknak köszönhetően az alapképsora részben meg is újult.² Az akkor kezdődő munkához kapcsolódva készítettem el az ikonosztázion faragott szerkezetének rekonstrukciós rajzát,³ amelynek pontosságát az Iparművészeti Múzeum Adattárából néhány évvel később előkerült, a képfal állapotát még eredeti helyén rögzítő archív felvétel igazolta⁴ (8. kép). 2019-ben azonban már az ikonosztáz teljes képállományát és faragványainak egy kisebb csoportját is restaurálni lehetett, ami jó alkalmat kínál arra, hogy korábbi művészettörténeti megfontolásainkat újragondoljuk, s az újabb kutatási eredmények fényében pontosítsuk.

Az együttes készítésére vonatkozó levéltári források eddig nem kerültek elő, így a faragványok és a festmények korára, mestereire stiláris megfigyelések alapján tehetünk javaslatokat.

A faállványzat és a díszítő faragványok minden szempontból, szerkezeti megoldásaikat és stiláris jegyeiket tekintve egyaránt, az ungvári székes-egyház ikonosztázionjához állnak legközelebb.

Az ilyen típusú képfalak jellemzője, hogy a templom diadalívébe épített vízszintes gerendákhoz megmunkált lécekből, rácsokból álló, szemből szinte nem is látható szerkezetet rögzítenek, amelyre pontosan illeszkednek a gyakran áttört, naturalista növényi elemek és rocaille-ok vagy éppen az ezek kombinációját mutató finoman formált faragványok. Az ungvári ikonosztáz a Kassán élő Franz Feeg/Feck kezdte el 1776-ban, majd halála után testvére, Johannes Feeg/Feck fejezte be 1778-ban, utóbbi tevékenysége a 18. század végéig mutatható ki Felső-Magyarországon.⁵ Buzási Enikő adatgyűjtéséből tudható, hogy Franz 1750-ben, Johann pedig 1753-ban a bécsi Képzőművészeti Akadémián is tanult egy évet. Az intézmény anyakönyvi bejegyzése szerint Bécsben éltek, apjuk szobrász volt.⁶ Franz 1765-ben Kassán nősült, az itteni anyakönyvben sziléziai eredetűnek írják, ami arra utalhat, hogy Bécs után onnan érkezett Magyarországra. Johann máshol házasodott, Kassa előtt Késmárkon (Kežmarok) is kimutatható a jelenléte, de nem tudni, hol nősült. Mivel egyelőre sem Johann Feck pontos halálozási dátumát, sem a komjádi ikonosztáz farészeinek készítése idejét nem ismerjük, csak feltételezzük, hogy a 18. század utolsó évtizedében a műhelyében – talán még az ő vezetésével – készülhetett ez a mű is.

Nem csupán a faragványok stílusa, hanem a szerkezet felülete is hasonló volt az ungvári és a komjádi ikonosztázokon: a faragott ornamenteket, kereteket teljesen aranyozták, a gyümölcsök, levelek, virágok egy részét színes lakkal is megfestették, vagyis lüszterezték, míg a többi elemet

---

A tanulmány az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport támogatásával készült.

¹ Az ikonosztázion gyűjteménytörténete: Terdik, 2006, 150–152.

² Az ikonosztáz restaurálásáról szóló tanulmányt lásd ebben a kötetben.

³ A rajzok digitalizálását Mordovin Maxim végezte, segítségét ezúton is hálásan köszönöm. Terdik, 2011b, 12.

⁴ A pozitív felvételt Tóth S. Imre készítette. Budapest, Iparművészeti Múzeum, Adattár, FLT 27296. Először közölve: Terdik, 2014a, 96, 114. kép.

⁵ Terdik, 2014a, 94–101. A kassai római katolikus anyakönyveket áttekintve a következő rájuk vonatkozó adatot lehet találni: Franz Feck 1765. november 6-án vette feleségül Anna Maria Pajerint, s azt írják, hogy a vőlegény sziléziai eredetű volt. 1770. február 21-én Ignatius Jos[e]phus Math[eus], 1771. július 31-én Anna Maria Dorothea, 1772. október 21-én Anton Vincentius, 1774. január 19-án Anna Júlia, 1778. április 25-én Johann Nep[omucenus] és Franciscus nevű gyermekeiket keresztelték, az utóbbiak ikrek voltak, és Franciscust július 23-án már el is temették. Az apa 1779. június 16-án, negyvenkét évesen hunyt el, a „sculptor” feleségének a nevét ekkor Anna Pajer formában írták. Johannes Feckről nem szerepel ennyi adat: 1781. január 2-án Susanna nevű feleségével Johannes nevű fiukat keresztelték, akit azonban 1782. november 24-én már el is temettek. 1782. november 4-én keresztelték Elisabeth nevű lányukat. Az első két gyermek keresztzülei Venceslaus Viller és Anna Brantin voltak, akiknél nem jelzik, hogy házastársak lennének. 1785. december 4-én újra Johannes, 1789. november 10-én Johannes Martinus, 1791. szeptember 15-én Franciscus nevű fiukat keresztelték. Johann Feck halálozási éve nem derül ki, azonban az özvegye, Susanna Feeg 1824. január 10-én hunyt el Kassán, hatvannyolc éves korában. Rajtuk kívül az anyakönyvben szerepel még egy Ladislaus Fek „sculptor” is, aki Anna nevű feleségével 1780. december 22-én keresztelte Johannes nevű fiacskáját. Nem tudni, hogy rokonságban állt-e a két, egyező vezetéknevű szobrásszal. Az anyakönyvek digitális felvételeken itt kutathatók: <https://www.familysearch.org/search/catalog/693000?availability=Family%20History%20Library>.

⁶ Buzási, 2016, 122–123.

III.2.4.

polierweiss-szal borították. Ungváron mindezeket egy szintén kassai mester, Wellerovszky Vencel vállalta s kivitelezte.⁷ Az így létrejött fehér felületet finom márványozásra emlékeztető arany erezettel „mozgatták meg”, amelyet a komjáti ikonosztáz restaurált elemein – az asztalok oldalán, az alapképsor párkányzatán és a királyi ajtó keretén – helyre is állítottak, azonban az ungvári együttesen ma már nem láthatók. Az alapképek kereteinek krétaalapozásán még az aranyozás előtt domború ornamentális díszítést készítettek, amely szintén mind a két helyen megfigyelhető. A kisebb kereteket poncolták, ez már az aranyozás után zajlott. Az aranyozás és a „porcelánozás” – ahogyan a fehér felület készítését akkoriban nevezték – azonban már nem a szobrászok, hanem egy külön mester vagy a festő feladata volt. Magyarkomjáton is ez utóbbi felállás érvényesült, de itt az aranyozó és a festő személye valószínűleg megegyezett.

Az ikonosztázion képeinek festésére utaló levéltári forrás nem ismert, így ebben az esetben is stíluskritikai megfigyelésekre kell hagyatkoznunk. A szobrászati elemekhez hasonlóan egyértelmű, hogy a magyarkomjáti képek festője jól ismerte az ungvári ikonosztázion festményeit, Spalinszky Mihály munkáit (1778–1779).⁸ Az 1756-tól már a Munkácsi Egyházmegye területén dolgozó mester az 1780-as években még több megbízást kapott az ungvári székesegyházban és a püspöki székházban, Máriapócsban, 1787-ben Tokajban, de aztán eltűnt a forrásokból, valószínű, hogy a század utolsó évtizedében már nem dolgozott, talán meg is halt, ezért Komjáton sem számolhatunk a működésével.

A magyarkomjáti együtteshez mind stílárís, mind ikonográfiai szempontból roppant közel áll, bár számos apró részletében el is tér tőle az egykor Szabolcs vármegyéhez tartozó kenézli templom ikonosztázionja (1. és 17. kép).⁹ A képfalat, amely szintén az ungvári mintájára készült, 1801-ben

(1)

állították be, sajnos a faragó nevét nem említik.¹⁰ Azonban a helyi parókus egy nemrég előkerült leveléből tudható, hogy az ikonosztáz festését és aranyozását 1806. március 12-én fejezte be „Venceslaus Willer” (Viller) kassai mester.¹¹

Viller Vencel 1789-ben az ungvári székesegyház püspöki trónjának és szószékének aranyozásán dolgozott, amelyeket Johann Feck faragott. 1790-ben nyert Kassán polgárjogot, s akkor azt is feljegyezték, hogy Policskából (Politschka/Polička), a cseh–morva határon fekvő városból származott.¹² A kassai római katolikus anyakönyvekből tudható, hogy a feleségét Erzsébetnek hívták, két

⁷ 1778. március 19-én szerződtek egyévi munkára, 2000 rajnai forintért. Terdik, 2014a, 96–97.

⁸ Spalinszkyval 1778 áprilisában szerződtek az ikonok festésére. Terdik, 2014a, 100–101.

⁹ Puskás, 2008, 278–279, 158–161., 164. képek

¹⁰ „Anno 1801 Bema, seu Iconostasion novum ex dispositione testamentaria Theodori Gojda, curavit Parochus loci qua filius Rfnis 350.” A parókia Protocollumából. GKPL, Miskolc, I–1–b, Kenézli. Ezek szerint a helyi parókus az apjának végrendeletileg erre szánt összegből készítette. Terdik, 2011b, 14.

¹¹ Gojda András parókus 1806. április 10-én kelt levelében jelenti Bacsinszky András püspöknek, hogy az ikonosztázion képei, aranyozása március 12-én elkészültek, megáldásukra engedélyt kér: „Ab initio semper sollicitudo meae maxima haec fuit, ut Domum Dei, seu Ecclesiam meam Kenézliensem ad perfectionis statum perducere possim, quod pium, et salutare opus Deo Juvante jam ex toto finitum est. Nam die 12a Martii a. c. Venceslaus Willer Pictor Cassoviensis non solum Picturam Bematis, ast etiam inaurationi [...] honorifice ex integro terminavit.” DAZO, fond 151. opisz 6, no. 1596, fol. 10.

¹² Terdik, 2014a, 112.

gyermekük született, s a mester ott is hunyt el 1806. június 21-én, ötvennyolc éves korában.¹³ Talán épp a kenézlői volt az utolsó nagyobb munkája. Fölmerült, hogy Viller azonos volna a Villerovszky névalakban is előforduló Wellerovszky Vencellel, aki az ungvári székesegyház ikonosztázát aranyozta és „porcelánozta”. Az anyakönyvi bejegyzések alapján ez nem dönthető el egyértelműen, további forrásokra volna még szükség, bár el is képzelhető.¹⁴ A rövidített szláv névalak németesebb hangzása talán jobban imponált a kassai polgároknak. Viller jó kapcsolat ápolta Johann Feckkel, komaságban álltak egymással, ami közös munkáik folyamánya – vagy éppen előzménye – lehetett.

Viller egy másik görögkatolikus megbízatása az újabban feltárt levéltári források szerint éppen a történeti Ugocsa vármegye központjához, a Komjáthoz közel eső Nagyszőlőshöz (Виноградів) kötődött. Az itteni hívek 1799. március 21-én magyar nyelvű levélben fordultak Bacsinszky András püspökhöz, hogy támogassa új templomuk ikonosztázának befejezését, amelyet 1400 forintért egy Viller nevű kassai „pictor” el is vállalna, de nekik erre nincs elég pénzüik.¹⁵ A püspök válaszát nem ismerjük. Egy évvel később, 1800-ban

a Nagyszőlősi Esperesi Kerület parókiáinak állapotát is felmérték. A kerület falvaiban egyedül Nagykomjáton (Magyarkomját) és Nagyszőlősen állt szilárd anyagból épített templom, a többi helyen fából készültek. A nagyszőlősi templomnál azt jelezték, hogy a festés – amin minden bizonnyal az ikonosztáz képeit kell érteni – még hiányzik.¹⁶ A vármegye görögkatolikus parókiáinak rendezési iratait 1803-ban összesítették, ekkor azt is feltűntették, hogy az egyes templomoknál még milyen felszerelésre, berendezésre van szükség.¹⁷ A nagyszőlősi templomnál az ikonosztázra ekkoriban még legalább 1000 forintot kívántak fordítani, ami arra utal, hogy a festése, aranyozása továbbra is hiányzott, a főpásztor minden bizonnyal állami támogatást szeretett volna nyerni a mű befejezéséhez.¹⁸ Egyelőre nem tudjuk, hogy Viller mikor készült el a festéssel és az aranyozással, mindenestre a 19. század második felében őt tartották az ikonok mesterének.¹⁹ A nagyszőlősi templomot a 20. század elején felújították, barokk berendezését kicserélték, egykori ikonosztáza már nem áll a helyén.²⁰

Az 1800-as összeírás idején Nagykomjáton a templomról azt írják, hogy szilárd anyagból épült,

¹³ Özvegyét Erzsébetnek hívták. Két gyermekük születésére van adat: Anna Nepomucenát 1781. április 21-én, Dominicust 1783. augusztus 7-én keresztelték. Mind a két gyermeknek Jonann Feck és a felesége, Susanna voltak a keresztszülei: <https://www.familysearch.org/search/catalog/693000?availability=Family%20History%20Library>.

¹⁴ Erre a lehetőségre Csomortány Levente hívta fel a figyelmemet, amit hálásan köszönök. Villerovszky Vencel huszonhét évesen, 1778. április 27-én vette feleségül a tizennyolc éves Elisabeth Kurnert Kassán: <https://www.familysearch.org/search/catalog/693000?availability=Family%20History%20Library>. Ezek szerint Villerovszky 1751-ben, a halotti anyakönyv szerint azonban Viller 1748-ban született, bár tudjuk, hogy néhány év eltérés megeshet az anyakönyvi adatoknál. A feleségek keresztnéve egyezik, s Villerovszky később nem szerepel.

¹⁵ „Ezen alkalmatossággal azt is tudósíttuk Ektzellenciájának hogy mi akornánk Isten segetsttségéből a Templomunkban Pingáltotni mint hogy Szniczár munka kész egészen. Kassai lakos Viller nevezetű Pingáló fel valólna ki is most Tornára Pingált Szőlősen tette és teszi munkáját szép Pingállása tecczik sok helyyeken is akit vegben vitt, kér tőlünk ezer Négy száz forintokat, de tán oltsóban is engedne ha véle igoz alkuban erednének; Erednének is de igen szegenyek vagyunk se honnét gyamalásunk ha volna tsak kevés segetsttségünk is, hozzá fognánk hogy mentül hamarébb Isten ditsőségeére folytatodnék, hogy elő hozzuk a légyen a munkához kit Ektzellenciája javasollya vagy szabadéttya, le borult Nagy alázatosággal kérnénk az Egész Ungvári Klerust ki mivel ha teczik meg segéte bennünket hogy a munkához elő mozdulhatnánk annyiba mennyibe lehetne.” DAZO, fond 151, opisz 6, no. 263.

¹⁶ „Ecclesia #. Pictura Imaginum destituta.” DAZO, fond 151, opisz 6, no. 581, fol. 2.

¹⁷ DAZO, fond 151, opisz 6, no. 1122, fol. 42–69.

¹⁸ „Ecclesia in Matre hac Parochia est ampla, murata non ita pridem exstructa, ad plenam nihilominus consistentiam adhuc non est deducta, tum ideo, quod portis, quas depris, et sconstitatis ratio exigit, necessario item ornatu, et supellectilibus sacris destinatur, sed et ideo, quod sedilibus [...] – 1mo Pro Bemmate seu Iconostasio ejectantur – 1000 Rfl.” DAZO, fond 151, opisz 6, no. 1122, fol. 42v. Az iratnak ezt a részletét kiadta Hadzsega Bazil: Гаджега, Василий: Додатки к историѣ Русинѣв и руськихъ церквей в жупѣ Уґоча, *Науковий Зборник Товариства „Просвѣта” в Ужгородѣ*, V(1927), 51, 2. l. ábjegyzet. Forrásmegjelölés nélkül utal rá: *Сирохман/ Syrokhman*, 2000, 362.

¹⁹ A templom 1879-es leltárában ezt írják az ikonosztáz festőjéről: „Oltára a hajótól el van különítve az ungvári püspöki templom mintájára bizonyos Viller kassai képíró által festett képállvány által. Az oltáron van díszes tabernaculum, [...] e felett a Sz. Háromságnak a B. Sz. Máriát koronázó ízletesen festett képe baldachinum nélkül...” DAZO, fond 151, opisz 16, no. 2175, fol. 5.

²⁰ *Сирохман/ Syrokhman*, 2000, 362. Elképzelhető, bár levéltári forrásokkal eddig nem sikerült igazolni, hogy a régi nagyszőlősi ikonosztáz a tiszaujhelyi (Нове Село) templomba került, ahol a mai templom 1924–1925-ben épült. Az építés dátuma: *Сирохман/ Syrokhman*, 2000, 366–367. A tiszaujhelyi ikonosztáz képei Viller munkáira emlékeztetnek, még az erős átfestés ellenére is, s nagy méretük alapján nem valószínű, hogy eredetileg az itteni korábbi fatemplomhoz készültek volna. A faállványzat 20. századi. Az ikonosztáz fotója: Marosi István: *Görögkatolikus magyarok Kárpátalján: Közösségek és templomok*, Nagybégány–Beregszász, 2014, 132.

III.2.4.

(2)

(3)

szobrászati munkákkal teljesen el volt látva,²¹ ami arra utalhat, hogy oltára, ikonosztázának farészei készen lehettek. Az 1803-ban összesített, de talán még korábban felvett adatok szerint a templom építése egészen pontosan 1792-ben fejeződött be, de még legalább 800 forintot az ikonosztázra szerettek volna költeni.²² Az összeg nagysága arra utal, hogy a festés, aranyozás még itt is hátra-lehetett. Míg Nagyszőlősen először 1400, majd később már csak 1000, addig Komjáton 800 forint hiányzott az ikonosztáz festéséhez. Az árkülönbség

híven tükrözheti a két templom közötti méretkülönbségeket. Ha valóban Viller dolgozott aztán Komjáton is, akkor a festést 1800 (vagy inkább 1803) és 1806 közé datálhatjuk.

Korábban már jeleztem, hogy a magyar-komjáti ikonokkal szoros stílári kapcsolatot mutat több, az egykori Sáros és Ugocsa vármegye területéről való ikonosztázból származó töredék.²³ A kört tovább lehet még bővíteni a szintén ugocsai Királyháza (Королева) és az ungi Bacsó (Чабанівка) később átalakított képfalaival:

²¹ „Ecclesia # solida. Labore sculptoriosi ex integro provisa”. Popovics György volt a parókus, harminchat éves, tizenegy éve szentelték fel. DAZO, fond 151, opisz 6, no. 581, fol. 1.

²² „Ecclesia est murata per ipsos Loci Incolas recensius Anno nimirum 1792. exstructa requisito nihilominus ornata, et praeprimis Bemate minus provisa, quam in finem ejectamur. 800 Rfl.” A többi hiányosság már a kisebb liturgikus felszerelésekre vonatkozott. DAZO, fond 151, opisz 6, no. 1122, fol. 49r.

²³ Nagykuncfalváról (Helcmanóc/Helcmanovce) származó ikonok a bártfai Sárosi Múzeum állandó kiállításán. Terdik, 2011b, 13–14. Ehhez az együtteshez tartozhat az a *Szent Miklós*-ikon, amely a nagymihályi (Michalovce) Zempléni Múzeum (Zemplínske Múzeum) gyűjteményébe került (110 × 77 cm). Ltsz. NSU-46. A Tarnafürdő (Tarna Mare) fatemplomából származó ikonosztáz apostolsorának átfestése (ma: Muzeul Județean Satu Mare / Szatmár Megyei Múzeum állandó kiállításán); Csarnatőűfalu, fatemplom ikonosztáza. Terdik, 2011b, 13. Vö. a 85. oldal fotójával ebben a kötetben.

(4)

előbbinek az alapképsora ugyan későbbi,²⁴ az utóbbinál azonban a teljes eredeti képmenyiség megmaradt az átalakítások ellenére is.²⁵ Persze könnyen előfordulhat, hogy a jövőben felbukkanó levéltári források nyomán bővíteni – vagy éppen szűkíteni – lehet majd a most Villernek attribuíált ikonosztázok sorát.

Viller munkásságában figyelemre méltó, hogy először aranyozóként dolgozott, majd valamivel később festőként is működött. Előképzetségéről semmit sem tudni, minden bizonnyal Johann Feckkel dolgoztak együtt, talán rajta keresztül

(5)

nyerte el az ungvári megbízásokat is. Itt szembesülhetett azzal, hogy a Bacsinszky püspök idejében megélnékülő templomépítkezések nagy igényt teremtettek új, reprezentatív berendezési tárgyak készítésére. Az is világossá válhatott számára, hogy az ungvári ikonosztáz mintaadó szerepet tölt majd be az egész egyházmegyében.

Magyarkomjátón minden bizonnyal Viller vagy az ő műhelye aranyozott, illetve készítette a *polierweiss* felületeket is. A műhelygyakorlatra érdekes adalékul szolgálhat, hogy az ikonosztáz alapképsorát záró párkány tetején az ünnepikonok

²⁴ Királyházán a mai templom 1864-ben épült, ikonosztázáról nem írnak. Vö. *Суроxман/Syrokman*, 2000, 383. Az itteni ikonosztázra Kovaliczky Péter faragó 1880-ban adott ajánlatot. Úgy tűnik, az ekkoriban készült állványzatban a korábbi képeket felhasználták, csupán az alapképeket cserélték ki.

²⁵ A bacsói templom 1881-ben épült, lásd *Суроxман/Syrokman*, 2000, 68–69. Elődje egy fatemplom volt. Az 1880-ban készült leltára szerint antimenzionja 1793-ból, Bacsinszky püspöktől származott (ami az építés, szentelés idejére utalhat), s megjegyzik, „hogy a képállványa jó állapotban festve”. DAZO, fond 151, opisz 16, no. 2174, fol. 7v. Az 1835-ös leltár készítésekor úgy tudták, hogy a fatemplom körülbelül negyvennégy évvel korábban, tehát 1791 körül épült. DAZO, fond 151, opisz 8, no. 1358, fol. 23r. Ezek alapján a késő barokk ikonosztáz az 1790-es évek végén készülhetett, s száz évvel később egy sorral bővítve az új templomban is megőrizték. Az ikonosztázról készült fényképeket Makarij Medvigy atyának köszönöm.

(6)

előtti részen német ceruzafeliratok – az egyes ünnepek neve – is előkerültek, amelyek valószínűleg a táblák visszatételét segíthették, mint ahogy a hátoldalukra írt, ma már alig kivehető arab számok is.²⁶ Nem valószínű, hogy ilyen sok táblát és faragványt a messze fekvő Kassára szállított, mert az a korabeli útviszonyokra és szállítási lehetőségeik folytán az anyag nagy fokú sérülését eredményezhette volna. Feltehetően ő szállt ki a helyszínre, s ott igyekezett a feladatokat minél hamarabb elvégezni, ahogyan néhány évvel később a Hajdúdorogon dolgozó mesterek is tették,²⁷ de persze a szállítást sem zárhatjuk ki teljesen.

Nem tudni, hogy Viller mikor kezdett ikonokat festeni, más típusú festői munkáját nem ismerjük, pedig biztosan volt ilyen is, hiszen a nagyszőlősi

(7)

1799-es levelükben tornai „pingálására” utalnak. Tornán (Turňa nad Bodvou) nem volt görögkatolikus közösség, így vagy a római katolikus templomban, talán a megyeházán, vagy a kastélyban kaphatott megbízást. Viller talán éppen az idősödő Spalinszky Mihály halálával keletkező „piaci résben” ismerte fel a nagy lehetőséget. Ungvári munkái során módjában állhatott a székesegyház festményeit tanulmányozni, azt sem zárhatjuk ki, hogy Spalinszkyval közvetlen kapcsolatba is került, különösen akkor, ha Viller és Villerovszky aranyozók tényleg egyazon személyek voltak. Mindenesetre – egyelőre részleteiben nem rekonstruálható módon – Viller vált a Spalinszky stílusát legpontosabban reprodukáló mesterré a 18–19. század fordulóján a Munkácsi Egyházmegyében. Viller az ikonosztázok alapképsorain

²⁶ Hasonló feliratokat, számokat a fábiánházi ikonosztázon is találtak. Vö. Terdik, 2014d, 195.

²⁷ Terdik, 2011a, 54–62.

(8)

III.2.4.

(9)

(11)

ragaszkodott leghűségesebben az előképeihez²⁸ (1–3. kép). Az ünnepek ábrázolásai is közös gyökerekből táplálkozhatnak, de Viller a neki jutó kisebb ikonosztázok táblaméreteihez igazodva sokat egyszerűsített a kompozíciókon (4–5. kép). Az apostolok képein még többet változtatott: a kenézli és a komjátai apostolok egymáshoz nagyon hasonlítanak, ám az ungváriaktól több ponton eltérnek, inkább Spalinszky máriapócsi és tokaji apostolaihoz állnak közel. Feltűnő, hogy Viller jóval több feliratot helyez az apostolok kezében tartott nyitott könyvekbe, mint Spalinszky, ami talán a megrendelők

(12)

részéről felmerülő igénynek köszönhető (6–7. kép).²⁹ Spalinszky apostolainak előképei a 16. század második felében elterjedt németalföldi sokszorosított grafikai lapokra nyúlnak vissza, amelyeket ő leginkább a kijevei festészeti akadémia által megszűrve, átalakítva, az ottani nyomdákából kikerülő liturgikus könyveket illusztráló metszetek alapján ismerhetett.³⁰ Viller is hasonló anyagból dolgozott – talán Spalinszky mintaképeit is megörökölte –, de előképeit szabadon variálja. Az apostolsor tengelyében a nagy főpapként ábrázolt Krisztus jelenik meg, akárcsak Ungváron, kezében nyitott könyvvel,³¹ de az Istenszülőt és

²⁸ A komjátai tanító Krisztus kezében lévő nyitott könyvbe helyezett idézet szinte mindenhol megegyezik: „Придѣте блгословенни оца моего, наследуйте оготованное вамъ цѣствие СѦ сложенія мѣра. Возалках бо ся и дасте ми іасти. Матф. Гл. Кѣ.” – „Jertek, Atyám áldottai, vegyétek örökölt a világ kezdetétől nektek készített országot! Mert éheztem, és ennem adtatok.” (Mt 5. fejj., Dobos András átírata.)

²⁹ Máté evangélista: „Книга Рождства Ісѣа Хрѣста Сна Дѣва. Сна Авраамла. гл. а.” – „Jézus Krisztusnak, Dávid fiának, Ábrahám fiának nemzetségkönyve.” (Mt 1. fejj.) Lukács evangélista: „Понеже оубо мнози начаша чинити повѣст. о из. лука ꙗ гл. ѿ.” – „Mivel már sokan vállalkoztak arra, hogy elbeszéljék...” (Lk 1. fejj.) János evangélista: „Вначлѣ бѣ [слово] и [слово бѣ] оу Бгѣа. [И] Бгѣ бѣ Слово. гл. а.” – „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.” (Jn 1. fejj.) Péter apostol: „Сми[рите]ся оу[бо] подѣ крѣпкую руку Божию, да вы возне[сет во время] гл. ѿ.” – „Alázzátok meg tehát magatokat Isten hatalmas keze alatt, hogy annak idején majd felmagasztaljon titeket!” (5. fejj.) Fülöp apostol: „Апѣль Филип / Гдѣи покажи намъ оца и довлѣетъ намъ. Івань гл дѣ.” – „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát, és az elég nekünk.” (Jn 14. fejj.) – Dobos András átíratai.

³⁰ Vö. Terdik, 2011a, 43–44.

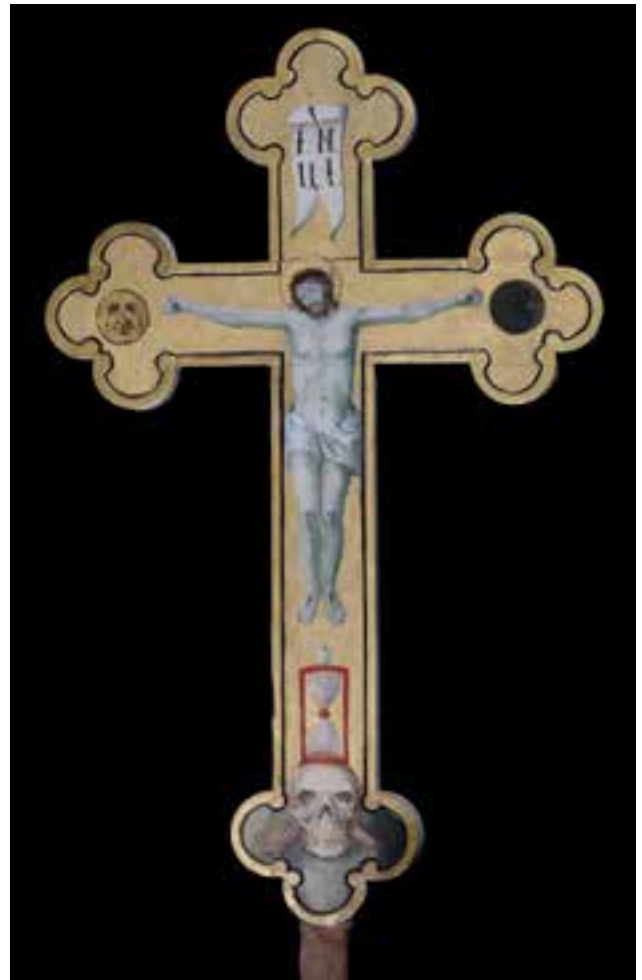
³¹ „Придоша к немѣ и сотвори два надесати да бѣдѣт с нимъ и да посылаетъ ихъ проповѣ[дати]. Марк гл. г.” – „Odamentek hozzá, és kiválasztotta tizenkettőt, hogy vele legyenek, és elküldje őket hirdetni az igét.” (Mk 3. fejj., Dobos András átírata.)

(13)

Keresztelő Jánost elhagyta (13. kép). A prófétasornál még nagyobb teret enged más megoldásoknak: míg Ungváron a négykaréjos képmezőkbe Spalinszky félalakos prófétákat festett, addig Viller Komjátón egész alakban, változtatás nélküli háttér előtt ábrázolta őket (11–12. kép). Hasonlóképp járt el a királyházi és a bacsói együttesen itt, de ezeken az emlékeken az állványzat adottságaihoz igazodva egy képmezőbe két álló prófétát komponált. Kenézlőn, ahol a faragó hűen reprodukálta az ungvári ikonosztáz alapformáit, Viller is visszatért a félalakos formához, de az ungvári kompozícióktól itt is a feliratok nagy számában tért el: a prófétáknak éppen a fele feliratos tekercset tart a kezében. A komjátói ikonosztáz oromzatát záró keresztre feszített Üdvözítő képén több részletben is megmutatkozik festői látásmódja. Krisztus zöldes, hideg árnyalatokkal megfestett testszíne halála valódiságára utal. Ilyen hideg testszint alkalmazott egyébként az ünnepsoron az Istenszülő elhunytát ábrázoló ikonon, a ravatalon fekvő Mária megfestésekor. A kereszt meglepő eleme a naturalista módon megjelenített Ádám koponyája, amelyre a festő – ikonográfiai ritkaságként – még egy homokórát is helyezett, ennek tetején pedig egy apró fehér madár (galamb?) ül (14. kép). A korabeli ikonográfiában a homokóra gyakran a mulandóságra

(14)

utaló szimbólumként a halál attribútuma, de feszülettel együtt szerepelhet az ún. *Memento mori* ábrázolásokon is, amelyek szinte elengedhetetlen eleme a koponya. Arra is van példa, hogy utóbbin csőrében virágot tartó madár ül, amely a lélekre utalhat.³² Feltehetően itt is az emberi lélek szimbóluma a homokórán feltűnő madár. A festő ezekkel az elemekkel az emberiség egészének bukását jelképező koponyaszimbólum jelentésének a szemléltető egyénileg is megszólító – saját bűnösségére és halálára is kell hogy emlékeztesse – aspektusát hangsúlyozta, amelyet Krisztus halála változtat meg.

Viller átvette azt a 17. századra visszanyúló, ukrán területről származó megoldást, hogy a királyi ajtók részsúsan beállított kapufélfáira két liturgiaszerző egyházatyját, Nagy Szent Bazilt és Aranyszájú Szent

³² Vö. Szilárdfy Zoltán: *A magánáhitat szentképei a szerző magángyűjteményéből*, I, 17–18. század (Devotio Hungarorum, 2), Szeged, 1995, 32, 44, kat. 65, 228. Uő.: *Ikonográfia – Kultusztörténet: Képes tanulmányok*, Budapest, 2003, LXXV. kép.

(15)

Jánost, a kapu ívébe pedig a Szentlélekre utaló galambot is megfestette.³³ A bacsói ikonosztázon ennél még tovább ment: a diakónusi ajtók keretére naturalista, szalaggal átkötött, festett virágcsokrokat helyezett. A neki tulajdonított anyagban csupán egyedül ezeken a festményeken érzékelhető, hogy túllépett az ikonfestés általa elég szigorúan vett, alapvetően a reprodukálásra szorítókozó metódusán, aminek nem feltétlenül elméleti, hanem inkább praktikus okai lehettek – hatékony időráfordítás a munka során –, s ezekkel a csokrokkal a festészet más műfajának (például csendélet) ismeretéről is tanúságot tett (15–16. kép).

Képjegyzék

1. Tanító Krisztus, a kenézlői ikonosztázon alapképe
2. Istenszülő a Gyermekkel. NM, ltsz. 2018.124.14.
3. Tanító Krisztus. NM, ltsz. 2018.124.28.
4. Jézus Krisztus születése. NM, ltsz. 2018.124.49.

(16)

5. Jézus Krisztus bevonulása Jeruzsálembe. NM, ltsz. 2018.124.63.
6. Szent Lukács evangélista. NM, ltsz. 2018.124.80.
7. Szent Bertalan apostol. NM, ltsz. 2018.124.76.
8. A magyarkomjádi ikonosztáz eredeti helyén. Archív felvétel, Iparművészeti Múzeum
9. A magyarkomjádi ikonosztáz restaurált elemei (Bakonyi Tímea munkája)
10. Királyi ajtó. NM, ltsz. 2018.124.21–22.
11. Szent Dávid próféta. NM, ltsz. 2018.124.112.
12. Szent Mózes próféta. NM, ltsz. 2018.124.114.
13. Jézus Krisztus, a nagy főpap. NM, ltsz. 2018.124.87.
14. A keresztre feszített Üdvözítő. NM, ltsz. 2018.124.136.
15. Szent Miklós-alapkép, Bacsó
16. Virágcsokor, diakónusi kapu keretléce, Bacsó
17. A kenézlői ikonosztázon

³³ Egyikük nyitott könyvében felirat: „Со страхомъ Б’жїимъ и со вѣрою присту(пите).” – „Istenfélelemmel és hittel közeledjete!” – Dobos András átirata.